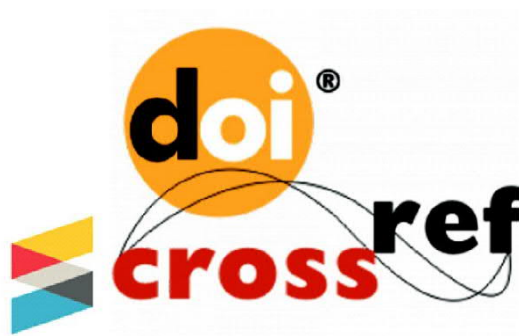

**СЎЗ САНЪАТИ
ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ
1 СОН, 2 ЖИЛД**

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ
ИСКУССТВО СЛОВА
НОМЕР 1, ВЫПУСК 2**

**INTERNATIONAL JOURNAL
OF WORD ART
VOLUME 1, ISSUE 2**

Бош муҳаррир:
Холбеков Муҳаммаджон
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Бош муҳаррир ўринбосари:
Тўхтасинов Илҳом
ф.ф.д., доцент (Ўзбекистон)

Таҳрир хайъати:

Назаров Бахтиёр
академик. (Ўзбекистон)

Якуб Умарўғли
ф.ф.д., профессор (Туркия)

Алмаз Улви Биннатова
ф.ф.д., профессор (Озарбайжон)

Боқиева Гуландом
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Миннуллин Ким
ф.ф.д., профессор (Татаристон)

Махмудов Низомиддин
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Керимов Исмаил
ф.ф.д., профессор (Россия)

Жўраев Маматкул
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Куренов Рахыммамед
к.ф.н. (Туркменистон)

Кристофер Жеймс Форт
Мичиган университети (АҚШ)

Умархўжаев Мухтор
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Мирзаев Ибодулло
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Болтабоев Ҳамидулла
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Дўстмухаммедов Хуршид
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Лиходзиевский А.С.
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Сиддиқова Ирода
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Шиукашвили Тамар
ф.ф.д. (Грузия)

Юсупов Ойбек
масбул котиб, доцент (Ўзбекистон)

Главный редактор:
Холбеков Муҳаммаджон
д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Заместитель главного редактора:
Тўхтасинов Илҳом
к.ф.н., доцент (Ўзбекистон)

Редакционная коллегия:

Назаров Бахтиёр
академик. (Ўзбекистон)

Якуб Умар оғли
д.ф.н., профессор (Туркия)

Алмаз Улви Биннатова
д.ф.н., профессор (Азербайджан)

Бақиева Гуландом
д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Миннуллин Ким
д.ф.н., профессор (Татарстан)

Махмудов Низомиддин
д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Керимов Исмаил
д.ф.н., профессор (Россия)

Джураев Маматкул
д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Куренов Рахыммамед
к.ф.н. (Туркменистон)

Кристофер Джеймс Форт
Университет Мичигана (США)

Умархаджаев Мухтар
д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Мирзаев Ибодулло
д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Балтабаев Ҳамидулла
д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Дустмухаммедов Хуршид
д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Лиходзиевский А.С.
д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Сиддиқова Ирода
д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Шиукашвили Тамар
д.ф.н. (Грузия)

Юсупов Ойбек
отв. секретарь, доцент (Ўзбекистон)

Editor in Chief:
Kholbekov Muhammadjan
Doc.of philol. sciен., prof. (Uzbekistan)

Deputy Chief Editor
Tuhtasinov Ilhom
Ph.D. Ass. Prof. (Uzbekistan)

Editorial Board:

Bakhtiyor Nazarov
academician. (Uzbekistan)

Yakub Umarogli
Doc. of philol. sciен., prof. (Turkey)

Almaz Ulvi Binnatova
Doc. of philol. sciен., prof. (Azerbaijan)

Bakieva Gulandom
Doc. of philol. sciен., prof. (Uzbekistan)

Minnulin Kim
Doc. of philol. sciен., prof. (Tatarstan)

Mahmudov Nizomiddin
Doc. of philol. sciен., prof. (Uzbekistan)

Kerimov Ismail
Doc. of philol. sciен., prof. (Russia)

Juraev Mamatkul
Doc. of philol. sciен., prof. (Uzbekistan)

Kurenov Rakhimmamed
Ph.D. Ass. Prof. (Turkmenistan)

Christopher James Fort
University of Michigan (USA)

Umarkhodjaev Mukhtar
Doc. of philol. sciен., prof. (Uzbekistan)

Mirzaev Ibodulla
Doc. of philol. sciен., prof. (Uzbekistan)

Boltaboev Hamidulla
Doc. of philol. sciен., prof. (Uzbekistan)

Dustmuhammedov Khurshid
Doc. of philol. sciен., prof. (Uzbekistan)

Lixodzievsky A.S.
Doc. of philol. sciен., prof. (Uzbekistan)

Siddiqova Iroda
Doc. of philol. sciен., prof. (Uzbekistan)

Shiukashvili Tamar
Doc. of philol. sciен. (Georgia)

Yusupov Oybek
Ass. prof. (Uzbekistan) - Senior Secretary

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

Лингводидактика ва методика / Лингводидактика и методика / Linguodidactics and methodology

1. Tokhir Akimov HEART RELATED PHRASES IN CHINESE AND THEIR SEMANTIC MEANINGS.....	4
2. Дедаханова Муаззам МЕТАФОРИК МАЪНО ҲОСИЛ ҚИЛИШНИНГ КОГНИТИВ МЕХАНИЗМЛАРИ.....	16
3. Лазиза Худайбердиева, Марғуба Будикова ТИЛНИНГ АТАШ ВА ГНОСЕОЛОГИК ВАЗИФАЛАРИДАГИ ЎЗARO МУНОСАБАТЛАР.....	25
4. Азимова Ирода ЎЗБЕК ТИЛИДАГИ АГРАММАТИК АФАЗИЯДА ОТ ВА ФЕЪЛЛАРНИНГ ИФОДАЛАНИШИ.....	31
5. Абдураззокова Шахида, Мухаммедова Фароғат КОНЦЕПТ «ЯЗЫКОВАЯ КАРТИНА МИРА И ЛАКУНАРНОСТЬ».....	37
6. То‘rayeva Dildora SHAXS XARAKTERINING NUTQDA VOQELANISH MECHANIZMI.....	42
7. Feruza Mamatova FAMILY TRADITIONS: REFLECTION OF SOME FAMILY TRADITIONS IN THE LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD (ON THE BASIS OF ENGLISH AND UZBEK PROVERBS AND IDIOMS).....	49
8. Imomkulova Oysanam O‘TKIR HOSHI MOVNING “TUSHDA KECHGAN UMRLAR” ROMANIDA BADIY XARAKTER YARATISH MAHORATI VA RUHIYAT TALQINI.....	57
9. Teshaboyeva Bibiroziya INGLIZ TILIDAGI BA’ZI SINONIM SO‘ZLARINING MA’NO JIHATIDAN FARQLANISHI.....	64
10. Дадахонов Аъзамжон МЕДИАКОНВЕРГЕНЦИЯ ШАРОИТИДА ЖУРНАЛИСТИК ФАОЛИЯТ ВА ТАЪЛИМДАГИ ИННОВАЦИЈАЛАР.....	69
11. Сотволдиев Сирожиддин АРАБ ТИЛШУНОСЛИГИДА ШАКЛДОШ-ТАЛАФФУЗДОШ СЎЗЛАРНИНГ ЎРГАНИЛИШ ТАРИХИ.....	79
12. Сотволдиев Сирожиддин «МУСАЛЛАС» ТУРИДАГИ ЛУҒАТЛАРНИНГ АРАБ ЛЕКСИКОГРАФИЈАСИДАГИ ЎРНИ.....	84
13. Muminova Dilorom NOMADA BADIY-ESTETIK XUSUSIYATLAR.....	91
14. Ergasheva Dilrabo ODIL YOQUBOV ASARLARIDA INSON RUHIY HOLATI IFODALANISHINING LISONIY MANZARASI.....	98
15. Гулямова Шахноза ЖАҲОН ТИЛШУНОСЛИГИДА ОМОНИМИЈА ҲОДИСАСИНINГ ЎРГАНИЛИШ ТАРИХИ ВА БОСҚИЧЛАРИ.....	104

16. Gavhar Xodjiyeva ZAMONAVIY O‘ZBEK ADABIYOTIDA IMOM BUXORIY TIMSOLI.....	109
17. Tajibayeva Latofat FURQAT IJODIDA MAVZU VA G‘OYA YAXLITLIGI.....	120
18. Давлатова Мухайё, Шодмонов Қ.Б. FE‘LLARNING ASPEKTIK VA LEKSIK-SEMANTIK TASNIFI.....	125
19. Zokhid Matyakubov COMPARATIVE ANALYSIS OF ENGLISH AS AN INTERNATIONAL LANGUAGE OF COMMUNICATION (As an Example of Singapore English).....	130
20. Қурганов Анвар «БОБУРНОМА» АСАРИДА ҚЎЛЛАНИЛГАН ҲАРБИЙ ТЕРМИНЛАР ХУСУСИДА.....	136
21. Сохибова Зарнигор ЗУЛФИЯ ИЖОДИДА ДАРАХТ ОБРАЗИ ВА РАМЗИЙЛИК.....	143
22. Одилова Гулноза, Ахророва Шодияхон ЖОАН ХАРРИСНИНГ “ШОКОЛАД” АСАРИДА ШИРИНЛИК ТАСВИРЛАРИ УСЛУБИЯТИ ВА ТАРЖИМА МУАММОСИ.....	151
23. Адиба Маъдиева ҲЕССЕ АСАРЛАРИДА МАЪНАВИЙ-МАДАНИЙ МАСАЛАЛАР ТАҲЛИЛИ (“ЧЎЛ БЎРИСИ” АСАРИ МИСОЛИДА).....	158
24. Qobilova Nargiza MATN BIRLIKLARI VA TARKIBIY QISMLARI XUSUSIDA AYRIM MULOHAZALAR.....	169
25. Яхшиева Зебо ПОЭТИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ И ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ СЮЖЕТ В ТЕТРАЛОГИИ.....	178
26. Бектурдиева Шоҳида ҲАРБИЙ МАТНЛАР ТАРЖИМАСИДА УЧРАЙДИГАН МУАММО ВА ҚИЙИНЧИЛИКЛАР.....	186
27. Quvvatova Dilrabo, Kamolov Ixtiyor G‘ARB ADABIYOTIDA BOBUR OBRAZI TALQINIDA BIOGRAFIK YONDASHUV.....	193
28. Газиева Мафтуна, Бурханова Машхура УРҒУ – ПРОСОДИКАНИНГ АСОСИЙ ЭЛЕМЕНТИ.....	200
29. Ergashova Ra`no, Yo`ldosheva Nilufar AVIATSIYA SOHASIGA OID TERMINLARNING MORFOLOGIK STRUKTURASI.....	206
30. Chi Daojia THE ERROR ANALYSIS OF CHINESE AUXILIARIES ACQUISITION BY UZBEK SPEAKERS....	211
31. Каримов Амрулло ХУСУСИЙ ТЕЛЕКАНАЛЛАРДА ИНФОШОУЛАР ВА УЛАРНИНГ АСОСИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ.....	221

СЎЗ САНЪАТИ ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА INTERNATIONAL JOURNAL OF WORD ART

To'rayeva Dildora Anvarovna,
M.Ulug'bek tumani 308-umumta'lim maktab o'qituvchisi

SHAXS XARAKTERINING NUTQDA VOQELANISH MEXANIZMI

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9297-2020-1-6>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada turli temperamentga ega shaxslar nutqi psixolingvistik koeffitsiyentlar asosida o'rganildi. Treyger koeffitsiyentida fe'llar miqdorining sifatlar miqdoriga nisbati; Harakatning predmetlashganligi koeffitsiyenti asosida nutqda uchraydigan fe'llar miqdorining otlar miqdoriga nisbati tajribaviy tadqiq qilindi. Shaxs nutqida lisoniy imkoniyatlardan amaliy foydalanishda aks etadigan nolisoniy omillar: ekspressivlik va uning nutqda namoyon bo'lishi, nutq vaziyati, nutq maqsadi, nutq vaqtiga bog'liq ravishda leksemalardan foydalanish natijasida nutqda yuzaga keladigan aniqlik va mavhumlik tushunchalari turli temperamentda o'ziga xos ekanligi o'rganildi.

Kalit so'zlar: ekspressivlik, nutqiy faoliyat, temperament, Treyger koeffitsiyenti, Harakatning predmetlashganligi koeffitsiyenti, fe'l, ot.

Turayeva Dildora Anvarovna,

Teacher of 308th secondary school of M.Ulugbek district, Toshkent city

THE MECHANISM OF PERSON'S CHARACTER IN SPEECH

ANNOTATION

In this article, the speech of people with different temperaments was studied on the basis of psycholinguistic coefficients. The ratio of verbs in the Treyger coefficient to the amount of adjectives; Based on the objectivity coefficient of the action, the ratio of verbs in speech to nouns were investigated experimentally.

Non-linguistic factors reflected in the practical use of linguistic possibilities in a person's speech: expressiveness and its manifestation, speech situation, purpose of speech, peculiarities of clarity and abstraction in different temperaments resulting from the use of lexemes that depend on the time of speech were studied.

Keywords: expressiveness, speech activity, temperament, Treyger coefficient, objectivity coefficient of action, verb, noun.

Тураева Дилдора Анваровна,

М.Улугбекский район, город Ташкент,
учитель средней школы 308-й

МЕХАНИЗМ ЛИЧНОГО ХАРАКТЕРА В РЕЧИ

АННОТАЦИЯ

В данной статье речь людей с разными темпераментами изучалась на основе психолингвистических коэффициентов. Отношение количества глаголов в коэффициенте Трейгера к количеству прилагательных; исходя из коэффициента объективности действия, отношение числа глаголов в речи к числу существительных изучалось экспериментально. Нелингвистические факторы отражаются в практическом использовании лингвистических возможностей в речи человека: выразительность и ее проявление в речи, речевая ситуация, назначение речи, ясность и абстракция в речи в результате использования лексем в зависимости от времени речи.

Ключевые слова: выразительность, речевая активность, темперамент, коэффициент Трейгера, коэффициент объективности действия, глагол, существительное.

Kirish. Ekspressivlik (tilshunoslikda) — til birligining semantikstilistik belgilari majmui; til birligining aloqa soʻzlashuv jarayonida soʻzlovchining nutq mazmuniga yoki nutq qaratilgan shaxsga nisbatan subyektiv (ijobiy yoki salbiy) munosabatining ifoda vositasi boʻla olishini taʼminlaydi. "Ekspressivlik" terminini fanga rus olimi N. V. Timofeyev Resovski kiritgan (1927).

Ekspressivlik tilning barcha sathlari birligini uchun xosdir. Fonetik ekspressiv vositalar sifatida soʻz tarkibidagi undoshlardan birining qoʻshaloq holda yoki biror unlining choʻziq talaffuz etilishi, urgʻuning oʻrnini oʻzgartirish kabilarni koʻrsatish mumkin. Morfologik vositalar sifatida keng miqyosdagi erkalash-kichraytish qoʻshimchalari (subyektiv baho ifodalovchi qoʻshimchalar)ni koʻrsatish mumkin (oyi-oyijon, uka-ukaginam va boshqalar). Leksik ekspressiv vositalarga oʻz haqiqiy maʼnosidan tashqari uslubiy (salbiy yoki ijobiy) boʻyoqqa ega boʻlgan soʻzlar, undov soʻzlar va kuchaytiruv yuklamalari kiradi (masalan, "qiltiriq" soʻzi ozgʻinlikni salbiy jihatdan ifodalaydi, baholaydi). Sintaktik sathda esa ekspressivlik odatdagi soʻz tartibini oʻzgartirish, elliptik tuzilmalardan foydalanish, soʻz takrorlari orqali taʼminlanadi[1].

Inson nutqi va unda aks etadigan ekspressiv holatlar tahlili oʻta murakkab jarayon boʻlib, bu muammo bilan shugʻullanish, nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik, psixologiya, tibbiyot, sotsiologiya psixolingvistika, neyrolingvistika, pragmalingvistika, kognitiv tilshunoslik kabi fanlarning ham obyektidir. Aynan his-tuygʻular muayyan individnigina emas, u mansub boʻlgan etnik, ijtimoiy guruh va hatto xalqning oʻziga xos jihatlarini aks ettiradi. Ayniqsa, hozirgi globallashtiruv jarayonida turli millat vakillarining obyektiv bilimlari bir-biriga juda yaqin keladi.

"Psixolingvistika" termini birinchi marta amerikalik psixolog N.Pronko tomonidan 1946-yilda ilmiy muomalaga kiritilgan. "Psixolingvistika" psixologiya (yunon. psyche "ruh") va lingvistika (lotin. lingua "til") kesishgan nuqtadagi metafan, yaʼni psixologiya va lingvistikaning sintezi hisoblanadi. 1953-yilda AQShning Blumington shahridagi Indiana universiteti huzuridagi Lingvistika va psixologiya qoʻmitasi tomonidan tashkil etilgan universitetlararo seminarda psixolingvistika mustaqil fan sifatida eʼlon qilindi[2]. Tilshunoslik va psixologiya mushtarakligi zaminida yuzaga kelgan bu soha til va nutq aspektiga antroposentrizm nuqtayi nazaridan yondashishni taqozo etadi. Yaʼni inson lisoniy va nutqiy faoliyati bevosita psixik holati bilan bogʻliq jarayondir. Nutqiy faoliyat psixologiyasi yuzasidan koʻpgina olimlar ish olib borganlar: N.I.Jinkin, A.N.Sokolov, A.N.Leontev, L.S.Vigotskiy, L.A.Chistovich, D.I.Ramishvili, Y.L.Ginzburg shular jumlasidandir[3].

Dastlab tilni inson ruhiyatining namoyon boʻlishi deb baholagan mualliflardan biri V.fon Humbolt edi. U tilni oʻlik mahsulot emas, balki doimiy tugʻilish natijasidir, deya qaraydi[4]. Rus psixologi L.S.Vigotskiy fikrini soʻzga toʻyinib turgan bulutga oʻxshatadi. U fikr ifodalanmaydi, balki soʻzda namoyon boʻladi,- degan gʻoyalarni ilgari surgan[5]. Haqiqatan ham, tilda barcha leksemalar tayyor holda boʻladi va biz uni yomgʻir tomchilaridek nutqda alohida-alohida voqelantiramiz.

Professor N.Mahmudovning quyidagi fikrlariga eʼtibor qaratish lozim: "Tilni faqat va faqat kishilar oʻrtasidagi aloqa vositasi sifatida talqin etish insonning tabiiy tilini, bu murakkab va muhtasham hodisani, eng kami, joʻnlashtirishdan, aniq bir milliy qiyofa yoki milliy-ruhiy zamindan mosuvo boʻlgan sunʼiy tilga (masalan, esparanto kabi) tenglashtirishdan. Yoʻl harakatini

tartibga solish maqsadida yaratilgan shartli “til”ga baravarlashtirishdan boshqa narsa emas... Holbuki, odamlar til vositasida tuyg‘u va kechinmalari, quvonch va qayg‘ulari, hayrat va hayronliklari, qalbdagi huzurlari kabi xilma-xil sezgilarni ham ifodalaydilarki, bular hamisha ham sof kommunikativ maqsadlarni ko‘zda tutmaydi”[6].

Lisoniy birliklar bamisoli Mendeleev davriy sistemasidagi kimyoviy elementlar majmuidir. Borliqda kimyoviy elementlar sof holda uchramaganligi singari, lisoniy birliklar ham nutqda o‘z-o‘zicha mavjud bo‘la olmaydi. Lisoniy birliklar nutqda shunchaki ketma-ketlik munosabati asosida bog‘lanib qolmay, balki pragmatik unsurlar bilan ham o‘ziga xos ravishda munosabatga kirishadi. Boshqacha aytganda, nutq vaziyati, muhiti, so‘zlovchi va tinglovchining xususiyati, holati lisoniy birliklarni nutqqa xoslovchi, moslashtiruvchi omillar sifatida namoyon bo‘ladi[7]. Shunday ekan, nutq nafaqat pragmatik, balki psixologiya, psixolingvistikaning ham o‘rganish obyekti sanaladi

Psixologik konstantlarning tildagi aksi bo‘lgan emotsional konseptlar Jeneva tilshunoslik maktabining eng yorqin namoyondalaridan bo‘lgan Sh.Balli tilda affektiv faktorning o‘rniga e‘tibor bilan qaragan. Uningcha, insonlarning ko‘pchiligida hissiyot aqldan ustun turadi va bu holat nutqda, albatta, aks etadi. Uningcha, tilda affektiv faktor 2 maqsadga xizmat qiladi:

1. Inson subyektiv dunyosini aks ettiradi.
2. Kommunikatsiyaning boshqa a‘zolariga ta‘sir ko‘rsatadi.

Har bir fraza “ikki qavatli” bo‘lib, birinchi qavat axborot, ikkinchisi esa subyektning informatsiyaga munosabatidir. Aslini olganda, Qadimgi Yunoniston tilshunoslari aniqrog‘i, stoiklar nutqni ikkiga: tashqi nutqqa va ichki nutqqa bo‘lib o‘rgandilar.[8] Bu esa qadim davrlardan o‘tgan nutqda “qavatlilik” borligini isbotlaydi.

Bu xil qarashlar boshqa tilshunolar tomonida ham bayon qilingan bo‘lib, nemis tilshunosi K.Byuller diqqatga sazovor fikrlar aytgan. U o‘zining “Til nazariyasi” asarida lisoning uch vazifasi haqida gapiradi:

- 1) Darstellung – “bayon, tasvir” predmet yoki hodisaning ifodalanishi;
- 2) Ausbruk – “ifodalash ekspressivlik” axborot uzatuvchining shaxsiy xususiyatlarining ifodalanishi;
- 3) Appell – “murojaat” axborotni qabul qiluvchiga ta‘sir ko‘rsatish va uning xatti-harakatini boshqarish.

Shaxsning lisoniy imkoniyatlardan amaliy foydalanishi so‘zlovchi hamda tinglovchining shaxsiy sifatlari, nutq maqsadi, uning turlari(oshkora yoki yashirin), shakllari(xabar so‘roq, buyruq, iltimos, maslahat, va‘da berish, salomlashish, so‘rashish, xayrlashuv, uzr, tabrik, shikoyat kabilar), nutq strategiyasi va taktikasi, nutq odobi, muloqot madaniyati, so‘zlovchi yoki tinglovchining dunyoqarashi, bilim darajasi, qiziqishlari kabi qator nolisoniy omillar bilan mushtarak holda yuzaga chiqadi[9]. Darhaqiqat, lisoniy imkoniyat ijtimoiy hodisa bo‘lganligi sabab uning birliklari ham nutqiy voqelanishda turli pragmatik omillar ta‘sirida yuzaga keladi. Masalan, “voy” undov so‘zini turli pragmatik omillar asosida yuzaga keltirish mumkin. Inson hayratlanish, achinish holatida, dard chekkanda, boshqacha aytganda, to‘y va aza marosimlarida “voy” undov so‘zini salbiy yoki ijobiy semasini voqelantiradi. Demak, lisoniy imkoniyat sifatida umumiylik, takroriylik kasb etsa, nutqiy voqelanganda pragmatik omillarga ko‘ra xususiyatlashadi. Bu esa so‘zlovchining nutqiy faoliyatining sifatini oshiradi. Inson mustaqil fikrlash va turli vaziyatga ko‘ra so‘zlardan o‘rinli foydalanish ko‘nikmasini shakllantiradi.

Lison va nutq dixotomiyasi bilan shug‘ullangan tilshunoslarning ta‘kidlashicha, lisoniy imkoniyat nutqda me‘yor asosida voqelanadi, shu bilan birga, nutqqa nisbatan “obrazsiz” hamda “jonsiz”dir. Nutqning obrazlilikiga esa pragmatik omillar asosida vujudga keladi, lisoniy imkoniyatni “jonlantiruvchi” hodisalar majmui sifatida qaraladi[10]. Lisoniy imkoniyatlar nutqda voqelanar ekan, endi u xususiyatlashadi, nafaqat pragmatik omillar ta‘siri, balki so‘zlovchining dunyoqarashi, psixik holatini ham o‘zida namoyon etadi.

Olimlar tomonidan nutqiy voqelikni tahlil qilish masalasida psixolingvistik ko‘rsatkichlar aniqlanganiki, ular nutqda ishtirok etgan so‘z turkumlarining miqdoriga ko‘ra inson ruhiy holati, fikrlashidagi aniqlik va mavhumlikni belgilaydi.

Psixolingvistik koeffitsiyentlar: Treyger koeffitsiyenti (KT), harakatning predmetlashganligi koeffitsiyentlari (HPK) va direktivlik koeffitsiyenti (KD) bo'lib, ular inson nutqida ishtirok etadigan so'z turkumlari nisbati va miqdoriga ko'ra tahlilni taqozo etadi[11].

KT – bu matn birligida berilgan fe'llar miqdorining sifatlar miqdoriga nisbatini belgilaydi. Uning qiymati barqaror bo'lmasdan ayni subyektning ayni paytdagi amaliy harakat va faollikka, refleksiya va passivlikka tayyorligiga ishora qiladi. KT emotsional barqarorlik darajasi va emotsional regulyatsiyaning ko'rinishi bilan bog'liq. KT me'yorda 1 ga yaqin bo'ladi. Uning ko'payishi bosh miyadagi organik buzilishlarda, vasvasalarda, affektiv holatlarda, obsessiv-fobik buzilishlarda, stenik ko'rinishidagi kechinmalar mavjudligida kuzatiladi va aktiv harakatlarga moyil odamlarga xos bo'ladi. Aleksitimiya belgisi sanaladi. KT pasayishi defitsitar psixopatalogik simptomatikada, dissotsiativ buzilishlarda, somatizatsiyalashgan patologiya, asteniya ko'zga tashlanadi; shaxsdagi jur'atsizlik, tobe'lik, serxavotirlilik kabi xususiyatlarga ishora qiladi[12].

HPK – bu matn birligida berilgan fe'llar miqdorining otlar miqdoriga nisbatini belgilab, uning darajasi ta'kidning sintaksik tugalligi, ijtimoiylashganligini ifoda etadi. HPK KT singari tahlil etiladi. Shuni alohida ta'kidlash mumkinki, HPK balandlashuvi nutqning regressiv ko'rinishiga ishora etadi. Bosh miyaning mikroorganik jarohatlarida, shizofreniya klinikaidagi defitsitar buzilishlarda, ongning sifatli va miqdoriy buzilishlari diagnostikasida katta ahamiyat kasb etadi.

KD – matn birligidagi umumiy so'z miqdoriga A- ekspressiya so'zlari va iboralari miqdoriy nisbatiga aytiladi. A-ekspressiyaga quyidagi so'z va so'z birikmalari taalluqlidir: “kerak”. “shart”, “majbur”, “hech qachon bo'lishi mumkin emas”, “hech kimga ruxsat etilmaydi”, “mumkin emas”, “e'tirossiz”, “mutlaq”, “shaksiz”, “butunlay”, “hamisha(doim)”, “har yerda”, “hech qachon”, “hech kim”, “hech nima”, “shubhasiz” va h. KD – ta'kidlar negizida yotgan kognitiv faollik pregnantligini aks ettiradi, uni aks ettiruvchi affekt shiddati bilan bog'liq, ustuvorlik, ekspansiyaga moyil, jur'atli va beskompromis shaxs xususiyatlarini ifodalaydi. KD yuqorilashuvi suitsidal faollik, ijtimoiy xavfli xatti-harakatlarni amalga oshirish imkoniyati ko'pligini bashorat qilish imkonini beradi. KD balandligi agressivlik darajasining yuqoriligi, affektiv to'yingan g'oyalar(shu jumladan, vasvasalar) ustuvorligiga bilvosita ishora qiladi[13]. Konkret insonning semantik-grammatik xususiyatlari to'g'risida yaxlit tasavvur hosil qilish uchun psixolingvistik koeffitsiyentlar, ular dinamikasi kompleks baholanishi lozim.

Matnda psixologik holatlarni ifodalashda assotsiativ so'zlar ham muhim o'rin egallaydi. Bunday so'zlar matnda o'ziga xos assotsiativ maydon hosil qilib, matn o'quvchisining ruhiyatida ham muayyan holatni yuzaga keltiradi. Bunday holatning yuzaga kelishiga matnda qo'llangan, psixologik jihatdan o'zaro aloqador bo'lgan so'zlar haqidagi obrazlarning qayta tiklanishi sabab bo'ladi[14].

Tadqiqot obyekti sifatida biz psixolingvistikadagi assotsiativ metod va Treyger koeffitsiyentidan foydalandik. U asosida turli temperamentli shaxslarning ijtimoiy hodisalarga nisbatan aniq va ekspressiv munosabatini aniqlashga harakat qildik. Birinchi tajribada 20 respondent ishtirok etdi. Respondentlar Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat universitetining filologiya fakulteti 302-guruh talabalaridir. Dastlab talabalardan assotsiativ metod asosida shaxs temperamentini aniqlash testi olindi. Unga ko'ra respondentlarning 60%i sentimental melanxolik, 20%i sangvinik, 10%i flegmatik va 10%i xolerik tipga mansub ekanliklari aniqlandi.

Sentimental-melanxolik ko'ngilchan, xayolparast, ammo fikrlashda ikkilanish kuchliligi bois bu ularni ehtiyotkorlikka undaydi. Ular bir ishni qilishdan oldin uning oqibatlarini chuqur o'ylaydilar. Biroq faollik past, qiyin vaziyatlarda o'ylab qilinmagan ishlar ularni jur'atsiz va qo'rqoq qilib qo'yadi.

Flegmatik tip-psixik barqaror tip: ular faol, o'z xatti-harakatlarini yaxshi baholay oladi, tashabbuskor. Biroq o'z vaqtini keraksiz narsalarga ishlatishni istamaydi, turli hissiyotlarga ham bunday insonlarni dalillar asosida ishonitirish mumkin.

Xolerik insonlar zarracha narsadan ham xavotirga tushadi, biroq og'ir vaziyatdan chiqish choralarini ko'rmaydi, ular har doim ham vaziyatni oldindan baholay olmaydi[15].

Endilikda ushbu tip vakillarining nutqiga e'tibor qarataylik. Biz dastlab respondentlarning temperamentini aniqlash maqsadida Fransiya Xeymansning eksperimentidan foydalandik. So'ng ularning nutqini aniqlash uchun biz 20 ta respondentdan "Talabalik-oltin davrim" mavzuyida ijodiy bayon oldik.

1-jadval

Temperament	%	Ot	Fe' l	Sifat	Son	Olmosh	Ravish	Bog' loychi	Ko' makchi	Yuklama	Modal
Melanxolik	60	53	28	11	3,4	16	4,8	7	3,5	1,4	1,3
Sangvinik	20	52	30	4,5	2,8	11	3,3	7,8	1,3	-	0,5
Flegmatik	10	42	23	5	1	12	5,5	5,5	3	1	1
Xolerik	10	37	20	7	2	10	4	4,5	2	2,5	2,5

Treyger koeffitsiyentini topish uchun fe'lning sifatga nisbatini aniqlaymiz. Yuqoridagi jadvaldan ma'lum bo'ladiki, melanxolik 2.60, sangvinik 6.61, flegmatik 4.5, xolerik 2.85. Treyger koeffitsiyentining meyoriy ko'rsatkichi 1.0 ga yaqin bo'ladi. Ammo 1-jadvalning koeffitsiyentiga ko'ra to'rttala temperamentda ham bu ko'rsatkich me'yorida emas. Uning ko'payishi bosh miyadagi organik buzilishlar, affektiv holatlar, obsessiv-fobik buzilishlar, stenik ko'rinishidagi kechinmalar mavjudligida kuzatiladi va aktiv harakatlarga moyil odamlarga xos bo'ladi. Aleksitimiya, ya'ni o'z kechinmalarini ifoda etishga qiynalish belgisi sanaladi[16]. Bu omillar sangvinikda nisbatan kuchli. Sangvinik - juda faol, har bir narsaga ham qattiq kulaveradi; yolg'on dalillarga jahli chiqadi. Atrofdagi narsalar, ma'ruzalar diqqatini tez jalb etadi[17]. Ammo o'tkazilgan eksperimentdan shu ma'lum bo'ladiki, ushbu tip vakillarida affektiv holat juda kuchli, ular tashqi ta'sirlarga tezda reaksiya bildirishadi. Ta'sirlanish hissi yuqori. Bunday insonlarni jahлга va xayolotga berilishi juda tezlik bilan amalga oshadi.

Tajriba natijasidan shu ma'lum bo'ladiki, affektiv holatlar, obsessiv-fobik buzilishlar, stenik ko'rinishidagi kechinmalar kuchli va aktiv harakatlarga moyil odamlarga xos bo'ladi. Aleksitimiya, ya'ni o'z kechinmalarini ifoda etishga qiynalish belgisi bor.

KT ko'rsatkichi melanxolik tipida nisbatan past, ammo me'yorida ham emas. KT tahliliga ko'ra ular tez ta'sirlanuvchan, arzimagan narsalarga ham xafa bo'luvchi, tez yuragiga yaqin oladi, nutqiy ekspressivligi yuqori, ya'ni o'zidagi emotsional holatni atrofdagilatga tez yuqtirib oladigan tip vakilidir. Ularga maqto'v va tanbehlar juda kuchli ta'sir qiladi.

Harakatning predmetlashganligi koeffitsiyenti matnda berilgan fe'llar miqdorining otlar miqdoriga nisbatini belgilaydi, uning darajasi ta'kidning sintaksik tugalligi, ijtimoiylashganligini ifoda etadi. Harakatning predmetlashganligi koeffitsiyenti melanxolikda 0.53, sangvinikda 0.57, flegmatikda 0.53, xolerikda 0.54 ko'rsatkichni tashkil etyapti. Demak, bu ko'rsatkich sangvinik va xolerik tipiga mansub insonlarda ko'p qiymatni tashkil etyapti. Masalaga yanada oydinlik kiritish uchun jadvaldagi ikki respondent misolida buni ko'rib chiqaylik. Birinchi respondent Berdiyeva Gulnoza matnda jami 86 so'zdan 36 tasida ot turkumidagi so'zlardan foydalangan, ya'ni jami foydalanilgan so'zlarning 41%ini tashkil etadi.

Ikkinchi respondent Xudoyorov Asliddin esa jami 166 so'zdan 84 tasida ot turkumidagi so'zlardan foydalangan, ya'ni umumiy so'zlarning 50%ini tashkil etadi. Mazkur holat nimani

anglatadi, degan tabiiy savol tug'iladi. Ushbu savolga javobni A.Arno va K.Lanslo asarlaridan topish mumkin. Ularning fikriga ko'ra nutqning asosiy birligi gapdir. "Odamlar o'zlari tasavvur qilgan narsani ifodalash uchun emas, aksariyatda o'zlari tasavvur qilgan narsalar to'g'risida mulohazasini bildirish uchun so'zlashadilar." Narsa va hodisalar to'g'risidagi mulohazasini ular gap(propozitsiya) deb nomlashadi. Har qanday gap ikki elementdan iborat: subyekt (nutq predmeti) va atribut (ta'kidlanayotgan va tasdiqlanayotgan narsa). Ular nutq tuzilishida predikativ funksiyani bajaruvchi fe'llarga alohida e'tibor qaratgan. A.Arno va K.Lanslo yozadilar: "...fe'llar tafakkur qanday kechishini ko'rsatib beradigan so'zlardir. Fe'l mavjud nutq faqatgina qandaydir obyektlarni angelayotgan emas, balki ular xususida o'z fikri va mulohazasini bildirayotgan odam nutqidir." Bundan kelib chiqadiki, o'z nutqida, asosan, "fe'l" turkumiga mansub so'zlardan foydalangan holda tuzishga intilayotgan odam o'zi so'z yuritayotgan obyekt to'g'risida aniq bir fikrni, ushbu obyekt funksiyalarini, ya'ni uning o'zi aslida nimaligini, u qanday vazifa bajarishi mumkinligini anglay olgan odam nutqidir. A.Arno va K.Lanslarning fikridan shunday xulosa kelib chiqadiki, o'z nutqida "Fe'l" so'z turkumidagi so'zlardan yetarlicha foydalangan inson so'zlayotgan fikri haqida aniq tasavvur va fikrga ega hisoblanadi.

"Ot" so'z turkumidagi so'zlar inson aytmoqchi bo'lgan fikrlarini to'la namoyon etolmaydi, chunki unda mavhumlik kuchli o'rinda turadi. Zotan odam o'z nutqida "ot" so'z turkumidan foydalanar ekan, hamisha uning funksional jihatini ifodalovchi fe'l yoki sifatni ham zikr etishi kerakligi nazarda tutiladi.

Bundan tashqari Berdiyeva Gulnozada sifat, ravish, fe'l yig'indisi foydalanilgan umumiy so'zlarning yig'indisi 32%ni tashkil etsa, Xudoyorov Asliddinda bu ko'rsatgich 65%ni tashkil etyapdi. Berdiyeva Gulnoza xolerik, Xudoyorov Asliddin esa melanxolik temperamentga ega. Bundan shunday xulosa kelib chiqadiki, Xudoyorov talabalik tushunchasini, uning yoqimli va mashaqqatli davrlarini Berdiyevaga nisbatan yaxshiroq anglaydi. Berdiyeva talabalik haqida ko'p so'zlaydi-yu, ammo uning to'g'risida fikr yuritmaydi.

Shaxs xarakterining yaxlitligi bus-butunligi mutloq narsa emas, albatta, chunki insonning asosiy munosabatlaridan biri boshqa barcha munosabatlarni to'la belgilay olgandagina xarakter mutloq xususiyat kasb etadi. Lekin shaxsning munosabatlari ijtimoiy munosabatlarning aks ettirilishidan iboratligi tufayli uning munosabatlari bilan xarakter xislatlari o'rtasida ziddiyat hukm suradi[18]. Bundan xulosaga kelgan holda shaxsning xarakteri nisbiy jihatdan yaxlitdir deyishimiz mumkin, biroq uning bir butunligi ham individual, o'ziga xos xususiyatga egadir.

Xulosa. Matnda psixologik holatlarni ifodalashda assotsiativ so'zlar muhim o'rin egallaydi. Chunki bunday so'zlar matnda muallif aytmoqchi bo'lgan fikrlarni kitobxon tez va tiniq ilg'ay olishiga, asardagi peyzajni tasavvur qilishiga, bir so'z bilan aytganda asar muhitida yashashiga yordam beradi. Bu esa kitobxonning badiiy-estetik va aqliy savodxonligini oshiradi

Treyger koeffitsiyentini sangvinik tipiga mansub insonlarda kuchli, ya'ni ularda affektiv holat ko'p sodir bo'ladi. Bunday insonlarni quvontirish ham, xafa qilish ham tezda sodir bo'ladi. Ular tashqi muhitga juda ta'sirchan, reaksiya qaytarishi yuqori. Xolerik tipiga mansub Harakatning predmetlashganligi koeffitsiyenti sangvinik va xolerik tipiga mansub insonlarda ko'p qiymatni tashkil etadi. Ular o'zi so'z yuritayotgan obyekt to'g'risida aniq bir fikrni, ushbu obyekt funksiyalarini, ya'ni uning o'zi aslida nimaligini, u qanday vazifa bajarishi mumkinligini anglay olmay fikr yuritadilar. Zero, bu holat insonni reallikdan uzoqlashtirib, xayolotga yaqinlashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ginzburg.Y.L. 1) Nutq harakatining programm sxemalari haqida. "XVIII Xalqaro psixologik kongress. Ma'ruzalar tezislari" 2-chiqishi. –M., 1966.[3]
2. JinkinN.I. Nutq mexanizmlari. –M., 1958.[3]
3. Leontyev.A.A. Nutq faoliyatida so'z. Nutq faoliyati umumiy nazariyasining ayrim muammolari. – M., 1965.[3]
4. Leontyev.A.A. Til va inson aqli. – M., 1965.[3]

5. Leontyev.A.A. Tilning vujudga kelishi va dastlabki rivoji. –M., 1963.[3]
6. Mengliyev B. Tilda imkoniyat va voqelik mushtarakligi. Ma’rifat gazetasi.,2013.15-may.[7,9,10]
7. Psixolingvistika. Ma'ruzalar matni. –T., 2011., –10-b.[2]
8. Ramishvili.D.I. Nutq psixologiyasi nuqtayi nazaridan til belgisi muammosi. “Psixologlar jamiyati I syezdida ma’ruzalar tezislari”. 1-chiqishi, –M., 1959.[3]
9. Rasulov R. Umumiy tilshunoslik. –Toshkent, 2010. –22- b.[8]
10. Sokolov.A.N. Tafakkurning nutq mexanizmlari muammosi bo’yicha tadqiqot. “psixologik fanlar”, 1-tom, –M., 1959.[3]
11. Sokolov.A.N. Tafakkur jarayonida ichki nutq dinamikasi va funksiyalari (yopiq artikulyatsiyada), “PFA axboroti”, 113-chiqish. – M., 1960.[3]
12. Sokolov.A.N. Ichki nutqning elektromiografik tahlili va tafakkur (fikrlash)ning eyrokinamikasi muammosi. – M., 1963.[3]
13. Vigotskiy.L.S. Tafakkur va nutq. “Tanlangan psixologik tadqiqotlar”. M., 1956. – 378-b.[5]
14. Xudoyberganova D.S. O‘zbek tilida matnning antroposentrik tadqiqi. Fil.fan.dok.diss. – Toshkent., 2014.[14]
15. Xudaybergenova G. “Eksperimental psixologiyasi” bo’yicha o‘quv-uslubiy majmuasi. –Nukus, 2012.[4]
16. Yo‘ldoshev M.M. Badiiy matnning lingvopoetik tadqiqi: Filol. Fan. d-ri ...dis.– Toshkent: O‘zR FA TAI, 2009. –104 b.[6]
17. G‘oziyev E. Umumiy psixologiya. –Toshkent, 2002.[15,17,18]
18. Chistovich.L.A. Insonning odamdagi(har kungi) nutqni payqashi. –M., 1962.[3]
19. <https://helpiks.org/3-6191.html>[11,12,13,16]
20. <https://uz.wikipedia.org/wiki>[1]

**СЎЗ САНЪАТИ ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА
INTERNATIONAL JOURNAL OF WORD ART**

Feruza Makhhammadovna Mamatova
The University of Journalism and
Mass Communication of Uzbekistan
English language teacher
E-mail: feruzamakhammadovna@gmail.com

**FAMILY TRADITIONS: REFLECTION OF SOME FAMILY TRADITIONS IN THE
LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD (ON THE BASIS OF ENGLISH AND UZBEK
PROVERBS AND IDIOMS)**

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9297-2020-1-7>

ABSTRACT

The present paper aims to compare the principles of choosing a marriage partner and analyse the status of being in the marriage in the frame of family traditions that are totally inherent to the both of the nations: English and Uzbek. It is known that interconnection and cross-cultural communication between the countries of these two nationalities have been recently developed. The purpose to give an idea about these types of family traditions and prevent any misunderstanding that might occur in the communications makes our investigation topical one. The research used phraseological units as an object and the marriage aspects as the subject. Proverbs and sayings associated with Marriage and reflected in the English and Uzbek languages enables to understand the national – specific features of the cultures of both nations. Discussions conducted a descriptive method, which offers to gain background information about the issue. Secondly, comparative method is used to reveal similarities, differences, and unique versions of choosing a marriage partner and in marriage itself of the English and Uzbek linguoculturology. The research results show that these types of family relations sharply differ from each other in certain aspects in the English and Uzbek cultures whereas it is determined that some proverbs have similar view points regarding the traditions of marriage status.

Key words: national culture, family tradition, marriage, a marriage partner, linguoculturology, marriage status.

Феруза Махаммадовна Маматова
Преподаватель английского языка,
Университет Журналистики и Массовых
Коммуникаций Узбекистана, Ташкент.
Эл. почта: feruzamakhammadovna@gmail.com

**СЕМЕЙНЫЕ ТРАДИЦИИ: ОТРАЖЕНИЕ НЕКОТОРЫХ СЕМЕЙНЫХ ТРАДИЦИЙ
В ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА (НА ПРИМЕРАХ АНГЛИЙСКИХ И УЗБЕКСКИХ
ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ)**